

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Кафедра фізичної географії та картографії

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Декан факультету геології, географії,
рекреації і туризму

Катерина КРАВЧЕНКО

2025 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ МАТЕРИКІВ І ОКЕАНІВ

(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти	<u>перший (бакалаврський)</u> (шифр, назва спеціальності)
галузь знань	<u>10. Природничі науки</u> <u>01 Освіта / Педагогіка</u> (шифр, назва спеціалізації)
спеціальність	<u>106. Географія</u> <u>014.07 Середня освіта (Географія)</u>
освітні програми	<u>Фізична географія, моніторинг і кадастр природних ресурсів,</u> <u>Картографія, геоінформатика і кадастр,</u> <u>Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток,</u> <u>Географія рекреації та туризму,</u> <u>Географія. Природознавство. Економіка. Туристська робота</u>
спеціалізація	
вид дисципліни	обов'язкова
факультет	геології, географії, рекреації і туризму

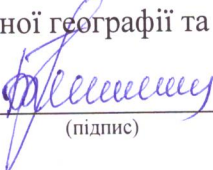
2025/ 2026 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму
 Протокол від «27» серпня 2025 року № 12

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: доцент кафедри фізичної географії та картографії к. геогр. н.
 Байназаров А. М.

Програму схвалено на засіданні кафедри фізичної географії та картографії
 Протокол від «26» серпня 2025 року № 15

Завідувач кафедри фізичної географії та картографії

 (підпис) _____ (Анатолій БАЙНАЗАРОВ)
 (прізвище та ініціали)

Програму погоджено з гарантами освітньо-професійних програм:

Гарант ОПП «Фізична географія, моніторинг і кадастр природних ресурсів»

 _____ Світлана РЕШЕТЧЕНКО
 (підпис) (прізвище та ініціали)

Гарант ОПП «Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток»

 _____ Катерина КРАВЧЕНКО
 (підпис) (прізвище та ініціали)

Гарант ОПП «Картографія, геоінформатика і кадастр»

 _____ Наталія ПОПОВИЧ
 (підпис) (прізвище та ініціали)

Гарант ОПП «Географія рекреації та туризму»

 _____ Юлія ПРАСУЛ
 (підпис) (прізвище та ініціали)

Гарант ОПП «Географія. Природознавство. Економіка. Туристська робота»

 _____ Катерина БОРИСЕНКО
 (підпис) (прізвище та ініціали)

Програму погоджено науково-методичною комісією факультету геології, географії, рекреації і туризму
 Протокол від «27» серпня 2025 року № 7

Голова науково-методичної комісії
 факультету геології, географії, рекреації і туризму

 _____ Юлія ПРАСУЛ
 (підпис) (прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Фізична географія материків і океанів» складена відповідно до освітньо-професійних програм «Фізична географія, моніторинг і кадастр природних ресурсів», «Картографія, геоінформатика і кадастр», «Географія рекреації та туризму», «Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток» підготовки бакалавра спеціальності 106 Географія та освітньо-професійної програми «Географія. Природознавство. Економіка. Туристська робота» підготовки бакалавра спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія).

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни

Метою вивчення навчальної дисципліни «Географія материків і океанів» є формування у майбутніх фахівців теоретичних знань по вивченню фізичної географії материків і океанів, пізнання загальних планетарних і великих регіональних закономірностей виникнення, розвитку, поширення та господарського освоєння ландшафтів, формування уявлень про напрямки та інтенсивності господарської трансформації ландшафтів у різних природних структурах суші земної кулі, і про ті наслідки, якими супроводжуються антропогенні перебудови, формування практичних навичок по роботі з картографічним матеріалом.

1.2. Основні завданнями вивчення дисципліни

Основними завданнями вивчення дисципліни «Географія материків і океанів» є:

- аналіз різних природних чинників, що формують розмаїття сучасних ландшафтів материків (географічного положення, історії розвитку природного середовища, морфоструктурних, літологічних і геоморфологічних особливостей, клімату, ґрунтового-рослинного покриву, а також господарського впливу людини на середовище);
- виявлення зонально-поясної структури материків, їх сучасних ландшафтів;
- визначення специфіки материків, при цьому використовується основна концепція комплексної фізичної географії про складну, багаторівневу структуру географічної оболонки, що складається з взаємозалежних і ієрархічно супідрядних природних і антропогенних комплексів;
- ознайомлення майбутніх спеціалістів-географів з природно-ресурсним потенціалом великих регіонів суші і Світового океану, його сучасним освоєнням і перспективами використання.

1.3. Кількість кредитів – 7.

1.4. Загальна кількість годин – 210 годин.

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна / за вибором	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
2-й	1-й, 2-й
Семестр	
3-й, 4-й	2-й (уст.), 3-й, 4-й
Лекції	
68 год.	20 год.
Практичні, семінарські заняття	
56 год.	12 год.
Лабораторні заняття	
-	-
Самостійна робота	
86 год.	178 год.

1.6. Перелік компетентностей, що формує дана дисципліна:

Сформовані компетентності, якими має оволодіти студент за умови вивчення дисципліни «Фізична географія материків і океанів».

Загальні компетентності:

Для ОП «Фізична географія, моніторинг і кадастр природних ресурсів», ОП «Картографія, геоінформатика і кадастр» і ОП «Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток»: ЗК 2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності; ЗК 7. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

Для ОП «Географія рекреації і туризму»: ЗК 2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності; ЗК 7. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; ЗК14. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями; вдосконалювати власне навчання і виконання, включно з розробленням навчальних і дослідницьких навичок, орієнтуватися у світовому й національному географічному науковому просторі в контексті необхідності постійного розширення і актуалізації географічних знань для підвищення професійної майстерності.

Спеціальні (фахові) компетентності:

Для ОП «Фізична географія, моніторинг і кадастр природних ресурсів»: СК 2. Здатність застосовувати знання і розуміння основних характеристик, процесів, історії і складу природи і суспільства; СК 5. Здатність аналізувати склад і будову геосфер на різних просторово-часових масштабах; СК 7. Знання і використання специфічних для географічних наук теорій, парадигм, концепцій та принципів відповідно до спеціалізації; СК 8. Самостійно досліджувати природні матеріали та статистичні дані (у відповідності до спеціалізації) в польових і лабораторних умовах, описувати, аналізувати, документувати і презентувати результати; СК 10. Здатність ідентифікувати та класифікувати відомі і реєструвати нові об'єкти у географічній оболонці, їх властивості та притаманні ним процеси; СК 14. Розуміння основних географічних процесів, що відбуваються у географічному просторі на різних рівнях його організації, розуміти стратегію розвитку територій; СК 15. Здатність до системного географічного мислення при вивченні природи Землі, стану довкілля окремих регіонів та України.

Для ОП «Картографія, геоінформатика і кадастр»: СК 2. Здатність застосовувати знання і розуміння основних характеристик, процесів, історії і складу природи і суспільства; СК 5. Здатність аналізувати склад і будову геосфер на різних просторово-часових масштабах; СК 8. Самостійно досліджувати природні матеріали та статистичні дані (у відповідності до спеціалізації) в польових і лабораторних умовах, описувати, аналізувати, документувати і презентувати результати; СК 10. Здатність ідентифікувати та класифікувати відомі і реєструвати нові об'єкти у географічній оболонці, їх властивості та притаманні ним процеси; СК 12. Здатність до системного географічного мислення; СК 13. Розуміння причинно-наслідкових зв'язків розвитку та взаємодії природи і суспільства й умінь їх використовувати у професійній, соціальній, педагогічній діяльності; СК 15. Здатність до системного географічного мислення при вивченні природи Землі, стану довкілля окремих регіонів та України.

Для ОП «Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток»: СК 2. Здатність застосовувати знання і розуміння основних характеристик, процесів, історії і складу природи і суспільства; СК 5. Здатність аналізувати склад і будову геосфер на різних просторово-часових масштабах; СК 8. Самостійно досліджувати природні матеріали та статистичні дані (у відповідності до спеціалізації) в польових і лабораторних умовах, описувати, аналізувати, документувати і презентувати результати; СК 10. Здатність ідентифікувати та класифікувати відомі і реєструвати нові об'єкти у географічній оболонці, їх властивості та притаманні ним процеси; СК 12. Здатність до системного географічного мислення; СК 13. Розуміння причинно-наслідкових зв'язків розвитку та взаємодії природи і суспільства й умінь їх використовувати у професійній, соціальній, педагогічній діяльності.

Для ОП «Географія рекреації і туризму»: СК 2. Здатність застосовувати знання і розуміння основних характеристик, процесів, історії і складу природи і суспільства; СК 5.

Здатність аналізувати склад і будову геосфер на різних просторово-часових масштабах; СК 8. Самостійно досліджувати природні матеріали та статистичні дані (у відповідності до спеціалізації) в польових і лабораторних умовах, описувати, аналізувати, документувати і презентувати результати; СК 10. Здатність ідентифікувати та класифікувати відомі і реєструвати нові об'єкти у географічній оболонці, їх властивості та притаманні ним процеси; СК 12. Здатність до системного географічного мислення.

Фахові компетентності (ФК) для ОП «Географія. Природознавство. Економіка. Туристська робота»: ФК 1. Усвідомлення предметної області та розуміння професійної діяльності (організаційна компетентність); ФК 2. Здатність переносити систему наукових знань у практичну діяльність та площину навчального предмету / процесу, прогнозувати результати освітнього процесу, планувати освітній процес (прогностична компетентність).

Спеціальні (предметні) компетентності (ПК) для ОП «Географія. Природознавство. Економіка. Туристська робота»: ПК 1. Здатність усвідомлювати сутність взаємозв'язків між природним середовищем і людиною, розуміти та пояснювати стратегію сталого розвитку людства; ПК 3. Здатність застосовувати базові знання з природничих та суспільних наук у навчанні та професійній діяльності, системне географічне мислення при вивченні Землі (світу), геосфер, материків і океанів, України, природних і суспільних територіальних комплексів; ПК 4. Здатність розуміти та пояснювати особливості природних комплексів і об'єктів у сферах географічної оболонки, взаємозв'язки в ландшафтах.

1.7. Перелік результатів навчання, що формує дана дисципліна:

Згідно з вимогами освітньо-професійних програм студенти повинні досягти таких результатів навчання:

Програмні результати навчання:

Для ОП «Фізична географія, моніторинг і кадастр природних ресурсів»: РН 3. Пояснювати особливості організації географічного простору; РН 4. Аналізувати географічний потенціал території; РН 5. Збирати, обробляти та аналізувати інформацію в області географічних наук; РН 7. Визначати основні характеристики, процеси, історію і склад ландшафтної оболонки та її складових; РН 15. Використовувати географічні основи раціонального природокористування та охорони природи, визначати види та структуру перетворених природних територіальних комплексів.

Для ОП «Картографія, геоінформатика і кадастр»: ПР 3. Пояснювати особливості організації географічного простору; ПР 4. Аналізувати географічний потенціал території; ПР 7. Визначати основні характеристики, процеси, історію і склад ландшафтної оболонки та її складових; ПР 12. Розуміти географічні основи раціонального природокористування та охорони природи; ПР 14. Застосовувати методи і прийоми аналізу генезису, еволюції і тенденцій розвитку об'єктів та явищ навколишнього середовища; ПР 15. Аналізувати та оцінювати вплив географічних властивостей регіонів на природокористування та господарську діяльність; ПР 16. Визначати зміни характеристик природного середовища під впливом господарської діяльності.

Для ОП «Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток» ПР03. Пояснювати особливості організації географічного простору; ПР04. Аналізувати географічний потенціал території; ПР07. Визначати основні характеристики, процеси, історію і склад ландшафтної оболонки та її складових.

Для ОП «Географія рекреації і туризму»: ПР 3. Пояснювати особливості організації географічного простору; ПР 4. Аналізувати географічний потенціал території; ПР 7. Визначати основні характеристики, процеси, історію і склад ландшафтної оболонки та її складових; ПР 12. Розуміти географічні основи раціонального природокористування та охорони природи.

Для ОП «Географія. Природознавство. Економіка. Туристська робота»: РН 15. Пояснює просторову диференціацію географічної оболонки і географічного середовища на глобальному, регіональному та локальному територіальних рівнях; РН 16. Описує основні механізми функціонування природних і суспільних територіальних систем, окремих їхніх компонентів, класифікує зв'язки й залежності між компонентами, знає причини, перебіг і

наслідки процесів, що відбиваються в них; РН 17. Пояснює зміни, які відбуваються в географічному середовищі під впливом природних і антропогенних чинників, формулює наслідки й детермінанти в контексті сталого розвитку людства; РН 20. Уміє характеризувати природні ландшафти і регіони, пояснювати їхні особливості та взаємозв'язки, сформовані географічним положенням й іншими географічними чинниками (зокрема під час навчальних польових практик); РН 22. Характеризує і оцінює природні умови і ресурси, населення та господарство України, її роль і місце в сучасних суспільно-географічних процесах у світі; знає і розуміє географічні особливості свого адміністративного регіону; РН 29. Знає основні механізми функціонування природних і суспільних територіальних комплексів, окремих їх компонентів, виявляє зв'язки і залежності між компонентами, причини, перебіг і наслідки процесів, що відбуваються в них, аналізує просторову диференціацію географічної оболонки і географічного середовища на глобальному, регіональному та локальному територіальних рівнях; виявляє зміни, які відбуваються у географічному середовищі під впливом природних і антропогенних чинників; РН 31. Застосовує раціональні прийоми пошуку, відбору і використання сучасної фахової інформації, вільно орієнтується і оперує якісними і кількісними методами її аналізу при вирішенні фахових завдань з урахуванням особливостей взаємодії суспільства і природи, фахоспрямованого освітнього процесу, із залученням відповідних джерел, із наданням порівняння та критичної оцінки у формі повного тексту, тез, презентаційних матеріалів.

Через систему знань та умінь:

Знання:

- особливості розвитку геосфери;
- особливості розподілу сонячної енергії;
- географічні пояси Землі, їх особливості;
- особливості поясної зональності;
- особливості висотної зональності у різних частинах світу;
- особливості кліматичних поясів;
- антропогенний вплив на довкілля;
- екологічний стан територій;
- географічне положення материків і океанів;
- геологічну будову материків і океанів;
- формування клімату на території материків і океанів;
- внутрішні води материків;
- особливості формування фауни і флори в межах материків і океанів;
- території, що охороняються;
- регіональні особливості в межах материків;
- національні і етнічні відмінності регіонів;
- відмінності океанів.

Вміння:

- наносити на контурну карту крайні точки, водні і орографічні об'єкти материків;
- знаходити на картах крайні точки, водні і орографічні об'єкти материків;
- встановлювати залежності між географічними оболонками і природними компонентами в межах материків і їх частин, океанів та їх складових;
- встановлювати спільні і відмінні риси між материками, океанами і їх складовими регіонами;
- виявляти причинно-наслідкові зв'язки виникнення антропогенних і природних порушень.

1.8. Пререквізити: для вивчення дисципліни «Фізична географія материків і океанів» студенти повинні володіти базовими знаннями з таких навчальних курсів: «Загальне землезнавство», «Ґрунтознавство і біогеографія», «Загальна геологія», метеорологія і кліматологія», «Загальна гідрологія», «Геоморфологія і палеогеографія».

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Основні риси розвитку геосфери, планетарна диференціація її ландшафтів.

Тема 1.1. Поняття про геосферу.

Уявлення про розвиток земної поверхні. Поняття про материки. Поняття про частини світу. Основи вчення про геосферу. Маса Землі. Розташування Землі в Сонячній системі. Рух Землі навколо Сонця. Місяць. Межі геосфери. Проблеми походження Землі. Літосферні плити. Рифтові зони. Геологічна історія Землі. Розподіл сонячної енергії і кліматичні пояси. Гідротермічні умови і продуктивність біомаси. Надходження і трансформація сонячної енергії в геосфері. Радіаційний і тепловий баланси. Поясний розподіл сонячного тепла по земній поверхні. Річні і сезонні баричні центри. Гідротермічні умови і продуктивність біомаси.

Тема 1.2. Географічні пояси.

Секторність географічних поясів. Географічні пояси в океані. Арктичний пояс. Субарктичний пояс. Північний помірний пояс. Північний субтропічний пояс. Північний тропічний пояс. Субекваторіальний пояс. Екваторіальний пояс. Південні пояси. Планетарна модель горизонтальної географічної зональності на материках. Вертикальна зональність. Тримірність географічних зон. Межі лісів. Полярна асиметрія і ритміка в розвитку геосфери. Динаміка географічної зональності. Розвиток географічної Основні типи соціокультурних контактів іноземних туристів та місцевого населення. Непрямі соціальні ефекти від розвитку міжнародного туризму. Значення міжнародного туризму для збереження історико-культурної пам'яток, місцевих звичаїв і традицій.

Прояви негативного впливу міжнародного туризму на суспільство: екологічні, соціокультурні, психологічні, економічні. Закордонний досвід регулювання екологічного тиску туризму на навколишнє середовище.

Тема 1.3. Освоєння людиною земної поверхні і зміна природних ландшафтів.

Антропогенна модифікація природних ландшафтів. Глобальні проблеми ландшафтно-диференціації. Ступінь освоєння природних ландшафтів людиною. Функціональна нерозривність в існування природних систем і людини. Просторово-часова зміна ландшафтів під дією людини. Антропогенні модифікації природних ландшафтів. Культурний ландшафт. Основи раціонального природокористування від культурного ландшафту через ноосферогенез до ноосфери. Глобальні проблеми ландшафтно-диференціації. Космічні фактори. Біотичні фактори. Геофізичні фактори. Антропогенні фактори. Типологічний підхід при виявленні глобальних закономірностей.

Розділ 2. Океани

Тема 2.1. Загальна характеристика фізико-географічних умов Світового океану.

Геологічна будова і рельєф дна Світового океану. Води Світового океану. Життя у Світовому океані. Донні відклади Світового океану. Батиграфічна крива дна Світового океану. Будова земної кори під Світовим океаном. Підводні окраїни материків. Шельф. Материковий схил. Материкове підніжжя. Загальні риси рельєфу і геологічна будова перехідних зон. Серединно-океанічні хребти. Ложе океану. Солоність і деякі фізичні властивості морської води. Водний баланс Світового океану. Терміка вод океану. Поверхнева циркуляція вод Світового океану. Хвильові рухи в океані. Вертикальне перемішування океанічних вод. Поняття про водні маси. Основні компоненти біосфери в океані. Розподіл життя в океані. Біогеоценози світового океану. Біогеографічні області Світового океану. Надходження осадового матеріалу в океан. Типи морських відкладів.

Тема 2.2. Тихий океан.

Найважливіші риси геологічної будови і рельєф дна. Клімат і води. Життя в Тихому океані. Фізико-географічне районування океану. Розміри. Підводні окраїни материків. Перехідна зона. Серединно-океанічні хребти і ложе океану. Донні відклади Тихого океану. Кліматичні умови. Поверхнева циркуляція вод. Солоність, щільність, льодоутворення. Водні маси. Рослинність. Тваринний світ. Деякі особливості розподілу органічного світу. Фізико-географічне районування океану.

Тема 2.3. Індійський океан.

Геологічна будова і рельєф дна океану. Клімат і води океану. Життя в Індійському океані. Фізико-географічне районування океану. Розміри. Серединно-океанічні хребти. Особливості рельєфу африканського сегмента дна Індійського океану. Особливості рельєфу Індо-Австралійського сегмента. Будова підводної окраїни Австралійського материка. Антарктичний сегмент. Особливості розподілу донних відкладів у Індійському океані. Головні риси клімату океану. Водні маси. Життя в Індійському океані. Фізико-географічне районування океану.

Тема 2.4. Атлантичний океан.

Геологічна будова і рельєф дна океану. Клімат і води океану. Життя в Атлантичному океані. Фізико-географічне районування океану. Розміри. Підводні окраїни материків. Перехідна зона. Серединно-Атлантичний хребет. Ложе океану. Особливості поширення донних відкладів Атлантичного океану. Кліматичні умови. Поверхневі океанічні течії. Течія Ломоносова. Терміка, солоність вод. Льоди. Водні маси. Апвелінг. Життя в Атлантичному океані. Фізикогеографічне районування океану.

Тема 2.5. Північний Льодовитий океан.

Геологічна будова і рельєф дна. Клімат і води. Життя у Північному Льодовитому океані. Фізико-географічне районування океану. Розміри Північного льодовитого океану. Рельєф дна Канадського басейну. Рельєф і геологічна будова дна Північно-Європейського басейну. Рельєф і геологічна будова дна Арктичного басейну. Клімат в зимовий період. Клімат влітку. Циркуляція поверхневих вод. Водні маси. Припливи та нагони. Хвилювання. Життя в північному Льодовитому океані. Фізико-географічне районування океану.

Тема 2.6. Південний океан.

Геологічна будова і рельєф дна. Клімат і води. Життя у Південному океані. Фізико-географічне районування океану. Розміри Південного океану. Рельєф і геологічна будова дна. Клімат в зимовий період. Клімат влітку. Циркуляція поверхневих вод. Водні маси. Припливи та нагони. Хвилювання. Життя в Південному океані. Фізико-географічне районування океану.

Розділ 3. Материка.

Тема 3.1. Африка

Географічне положення Африки. Основні етапи геологічної історії. Середземноморський регіон. Гондванський регіон платформи. Корисні копалини. Особливості рельєфу. Африканський пенеплен. Цокольні плоскогір'я і рівнини. Цокольні глибові гори. Вулканічні форми рельєфу. Денудаційні рівнини і плато. Складчасті області. Загальні кліматичні особливості. Клімат взимку. Клімат влітку. Кліматичні пояси. Екваторіальний пояс. Субекваторіальний пояс. Тропічний (пасатний) пояс. Субтропічний пояс. Річки. Озера. Грунтові і підземні води. Рослинність Африки. Формації жорстко листяних лісів і чагарників на Середземноморському узбережжі. Змішані мусоні субтропічні ліси. Рослинність африканських пустель. Савани. Високогірні савани. Високотрав'яні савани. Африканські гілеї. Перезволожені екваторіальні ліси. Зональні типи ґрунтів. Тваринний світ. Географічні пояси і зони. Низька Африка. Атлаські гори. Історія і кліматична характеристика. Річки. Берегова рівнина і нижні частини гірських схилів. Гори. Приатлантична акумулятивна рівнина. Марокканська Месета. Марокканське високогір'я. Високий Атлас. Середній Атлас. Високі плато. Сахарський Атлас. Антиатлас. Шотти. Сахара. Кліматичні особливості. Західна Сахара. Центральна Сахара. Центральний гірський район. Східна Сахара. Судано-Верхньогвінейська природна країна.

Кліматичні особливості. Западина середнього Нігеру. Озеро Чад. Середня течія Білого Нілу. Кристалічний масив Аїр. Цокольна рівнина Кордофан. Ландшафтна структура країни. Геоботанічні зони: Сахельська, Суданська, Гвінейська. Западина Конго і її крайові підняття. Географічне положення. Тектоніка і рельєф. Кліматичні особливості. Конго (Заїр). Великий екваторіальний ліс. Підняття Азанде. Нижньогвінейське підняття. Підняття Лунда-Шаба. Западина Конго. Висока Африка. Ефіопсько-Сомалійська країна. Ефіопське нагір'я. Напівпустельна западина Афар. Плато півострова Сомалі. Східна Африка. Рельєф Східної Африки. Центральна система розломів. Східна система розломів. Клімат. Берегова низовина. Гірське меридіональне узбережжя. Південні плоскогір'я Східної Африки. Плоскогір'я Уньямвезі. Західна частина Східної Африки. Озерна область. Ландшафти Кенії. Південна Африка. Східний схил Великого Уступу і берегова низовина. Східні крайові плоскогір'я і гори. Капські гори. Западина Велике Карру. Пустеля Наміб. Західні крайові плато і плоскогір'я. Рівнина Калахарі. Острів Мадагаскар.

Тема 3.2. Австралія та Океанія

Історія формування Австралії. Рельєф. Рівнинні височини докембрійської платформи. Рельєф гірських областей складчастих поясів. Кліматичні особливості Австралії. Баричні центри і переважаючі повітряні маси, що формують клімат Австралії. Роль рельєфу у формуванні клімату Австралії. Роль географічного положення у формуванні клімату Австралії. Кліматичні пояси і типи клімату. Внутрішні води. Рослинність Австралії. Ендемізм. Формування ґрунтового покриву. Вологі тропічні ліси. Вологі субтропічні ліси. Сухі вічнозелені евкаліптові ліси. Вологі вічнозелені ліси. Тропічні рідколісся і савани. Скреби. Пустелі Австралії. Фауна. Географічні пояси і зони. Субекваторіальний пояс. Тропічний пояс. Субтропічний пояс. Помірний пояс. Регіональний огляд. Західно-Австралійське плоскогір'я. Центральна низовина. Східно-Австралійські гори. Принципи регіонального поділу Австралії. Західно-Австралійське плоскогір'я. Центрально-Австралійські гори. Велика пустеля Вікторія. Пустеля Гіпсон. Велика Піщана пустеля. Долина Палм-Крика. Глибовий масив Кімберлі. Плато Антрим. Плато Арнемленд. Корисні копалини. Хребет Дарлінг. Карстовий ландшафт рівнини Налларбор. Ландшафти субтропічних напівпустель і сухих степів. Центральна низовина. Середземноморські ландшафти – ксерофільного евкаліптового рідколісся. Горстово-глибові хребти Фліндерс і МаунтЛофті. Східно-Австралійські гори. Гори Тасманії. Загальний огляд Океанії. Меланезія. Нова Гвінея. Нова Зеландія. Південний острів. Північний острів. Мікронезія. Полінезія. Гавайські острови.

Тема 3.3. Антарктида

Загальний фізико-географічний огляд Антарктиди. Гляціоморфологія Антарктиди. Східна Антарктида. Західна Антарктида. Трансантарктичний хребет. Гори Пенсакола. Гори Терон. Гори Землі Королеви Мод. Шельфові льодовики. Вивідні льодовики. Льодовик Ламберта. Острівні льодовикові купола. Геологічна будова і рельєф корінного ложа.

Клімат Антарктиди. Органічний світ. Географічна зональність. Регіональний огляд Антарктиди.

Загальна характеристика клімату Антарктиди. Внутрішньоматерикова високогірна область. Льодовиковий схил. Берегова зона. Органічний світ. Географічна зональність.

Область антарктичних снігово-льодовикових пустель. Холодно-вологі луки субантарктичного поясу. Біляполюсні високогірні куполи. Внутрішні провінції. Центральноантарктична провінція. Внутрішня частина Західної Антарктиди. Внутрішня провінція Східної Антарктиди. Окраїнні провінції. Західна провінція. Провінція Землі Королеви Мод. Провінція Землі Енбербі. Провінція Долини МГГ. Провінція Землі Уїлкса. Провінція Землі Вікторія. Південна трансантарктична провінція. Шельфовий льодовик Росса. Провінція шельфових льодовиків Фільхнера і Ронне. Провінція Землі Мері Берд. Провінція Землі Елсуерта. Провінція Землі Палмера. Провінція Землі Грейама.

Тема 3.4. Південна Америка

Історія формування материка. Корисні копалини. Рельєф. Позаандійський Схід. Рівнини і низовини Сходу. Амазонія. Внутрішні рівнини. Плоскогір'я: Гвіанське, Бразильське.

Пампінські Сьери. Прикордільєри. Гірський Андійський Захід. Карибські Анди. Північно-Західні Анди. Анди Еквадору.

Центральні Анди. Перуанські Анди. Центрально-Андійське нагір'я. Чилійсько-Аргентинські Анди. Патагонські Анди. Основні кліматичні відмінності материка. Клімат взимку. Клімат влітку. Річний розподіл опадів. Основні баричні центри формування клімату материка. Кліматичні пояси. Внутрішні води. Формування річного стоку. Річки Південної Америки. Режим. Гідроенергоресурси. Зрошення. Озера. Сучасне зледеніння. Рослинність – загальна характеристика. Флористичні області. Ґрунти. Тваринний світ. Географічні пояси і зони. Екваторіальний пояс. Зони субекваторіальних поясів. Тропічний пояс. Субтропічний пояс. Помірний пояс. Основні принципи регіонального поділу Південної Америки. Позаандійський Схід. Льянос Оріноко. Гвіанське плоскогір'я і низовина. Східна частина. Гвіанська берегова низовина. Центральна частина плоскогір'я. Північна частина. Западина Оріноко – Ріу-Негру. Амазонія. Внутрішні рівнини. Загальна характеристика Амазонії. Західна Амазонія. Східна Амазонія. Внутрішні рівнини. Рівнини Бені – Маморе. Пантанал. Рівнини Гран-Чако. Межиріччя. Пампа. Загальний огляд Бразильського плоскогір'я. Плоскогір'я північного схилу. Саванові плоскогір'я Центрального Заходу. Північний схід плоскогір'я – область Каатінгі. Загальний огляд Прикордільєр і Пампінських с'єрр. Рельєф. Клімат. Внутрішні води. Рослинність. Патагонія – загальний огляд. Рельєф. Клімат. Внутрішні води. Рослинність. Загальний огляд Андійської країни. Східні схили Анд. Західні схили між 5 -28° пд. ш. Північні Анди. Карибські Анди. Низовини Маракайбо і північної Колумбії. Північно-Західні Анди. Анди Еквадору. Центральні Анди. Перуанські Анди. Східні хребти. Західна Кордельєра. Берегова пустеля. Загальний огляд Субтропічних (Чилійсько-Аргентинських) Анд. Крайня північ. Центральна частина. Південь Субтропічних Анд. Патагонські Анди. Кліматичні особливості. Історія формування. Рельєф.

Тема 3.5. Північна і Центральна Америка

Географічне положення і основні риси природи. Історія формування території. Вплив орографії суші і океанічних течій на формування поясно-секторнозональної структури ландшафтів. Природні фактори диференціації ландшафтів. Геологічна історія формування материка. Роль неотектонічних рухів, плейстоценового зледеніння та екзогенних процесів у формуванні рельєфу материка. Основні родовища корисних копалин, їх зв'язок з геоструктурами. Тема 2. Клімат, як ландшафтний чинник. Вплив океанів на клімат. Співвідношення тепла і вологи в різних частинах материка. Вплив клімату на просторове положення і конфігурацію географічних зон. Фактори формування стоку і особливості гідромережі. Типи режиму річок. Зарегульованість річкового стоку. Найбільші озера. Підземні води. Просторові закономірності поширення на материк ґрунтів, рослинних формацій і фауністичних угруповань. Тема 3. Географічні пояси і зони. Субмеридіональне простягання ландшафтних зон континентальних секторів помірного і субтропічного поясів. Антропогенні фактори зміни природних ландшафтів. Сучасні ландшафти. Негативні наслідки господарської діяльності. Охорона природи, національні парки.

Тема 4. Регіональний огляд. Характеристика сучасних ландшафтів по фізикогеографічних країнах: Гренландія, Канадський Арктичний архіпелаг, Лаврентійська височина, Центральні рівнини, Великі рівнини, Берегові (При мексиканська і Приатлантична) низовини, Аппалачські гори, Канадські Кордильєри, Південні Кордильєри, Мексиканське нагір'я Центральна Америка, острови Карибського моря.

Тема 3.6. Євразія

Географічне положення. Поясно-секторно-зональна структура материка. Вплив гірських систем і центрів дії атмосфери на структуру ландшафтів. Європа, як частина Євразії. Особливості природи Європи у зв'язку з її положенням у приатлантичному секторі помірного і субтропічного поясів. Тривале й інтенсивне освоєння території людиною, глибока антропогенна трансформація ландшафтів Європи. Природні фактори диференціації ландшафтів. Геоструктурний план та його відображення у рельєфі. Вплив неотектонічних рухів. Плейстоценового зледеніння та екзогенних процесів на формування сучасного рельєфу.

Мінеральні ресурси, родовища корисних копалин. Кліматотвірні чинники. Західне перенесення повітряних мас. Циклонічна діяльність. Кліматичні пояси і області. Типи річок і озер. Водні ресурси Європи. Ґрунти і рослинний покрив, тваринний світ. Природні зони і висотна пояси́сть. Антропогенні фактори зміни природних ландшафтів. Заміна природної рослинності вторинними лісонасадженнями, сільськогосподарськими угіддями, будівлями і комунікаціями. Техногенне перетворення природного середовища Європи. Екологічні проблеми. Охорона природи. Природоохоронні території. Типи сучасних ландшафтів. Фізико-географічне районування Європи. Ландшафти фізикогеографічних країн: Ісландії, Феноскандії (з Карелією і Кольським п-ом), Середньоєвропейської рівнини; Центральної Європи; Східноєвропейської (Руської) рівнини; Альпійсько-Карпатська Європи; Середземноморської Європи; Урал; Кавказ. Азія, як частина Євразії. Головні ландшафтоутворюючі чинники. Поясно-секторна структура ландшафтів. Ступінь трансформації ландшафтів людиною. Природні фактори диференціації ландшафтів. Роль палеогеографії, неотектоніки, плейстоценового зледеніння та екзогенних факторів у формуванні рельєфу Азії. Орографія та її роль у формуванні природи Азії. Корисні копалини. Кліматотвірні чинники. Широтно-поясна та мусонна циркуляції атмосфери. Режим тепла, опадів, зволоження. Кліматичне районування. Гідрографічна мережа. Басейни річок. Живлення рік. Озера, їх види. Болота. Ґрунтові води. Водні ресурси. Основні типи ґрунтів і рослинності. Тваринний світ. Природні зони. Висотна пояси́сть. Превентивні заходи щодо охорони природи в різних регіонах Азії. Фізико-географічне районування Азії: Передньоазійські нагір'я; Південно-Західна Азія; Західний Сибір; Східний Сибір; Південний Сибір; Казахстан; Середня Азія; Центральна Азія; Далекий Схід; Східна Азія; Південна Азія; Південно-Східна Азія. Географічне положення, особливості клімату, рельєф і основні тектонічні структури, баричні центри, що впливають на формування клімату, внутрішні води, рослинний і тваринний світ, ґрунтовий покрив та фізико-географічне районування і використання природних ресурсів.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин										
	денна форма					Заочна форма					
	усього	у тому числі				усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд		с.р.	л	п	лаб	інд
Установча лекція						2	2				
Розділ 1. Основні риси розвитку геосфери, планетарна диференціація її ландшафтів											
Тема 1.1. Поняття про геосферу	6	2	-		4	3	1	-		2	
Тема 1.2. Географічні пояси	10	4	2		4	5	1	1		3	
Тема 1.3. Освоєння людиною земної поверхні і зміна природних ландшафтів	6	2	-		4	4	1	-		3	
Разом за розділом 1	22	8	2		12	12	3	1		8	
Розділ 2. Океани											
Тема 2.1. Загальна характеристика фізико-географічних умов Світового океану	8	2	2		4	14	1	1		12	
Тема 2.2. Тихий океан	9	3	2		4	15	1	1		13	
Тема 2.3. Індійський океан	8	2	2		4	15	1	1		13	
Тема 2.4. Атлантичний океан	9	3	2		4	15	1	1		13	
Тема 2.5. Північний Льодовитий та Південний океани	10	2	2		6	15	1	1		13	

Разом за розділом 2	44	12	10			22	74	5	5			64
Розділ 3. Материки												
Тема 3.1. Африка	26	10	8			8	20	2	1			17
Тема 3.2. Австралія та Океанія	24	8	8			8	20	1	1			18
Тема 3.3. Антарктида	10	2	4			4	10	1	1			8
Тема 3.4. Південна Америка	26	10	8			8	20	2	1			17
Тема 3.5. Північна і Центральна Америка	26	8	8			10	20	2	1			17
Тема 3.6. Євразія	32	10	8			14	32	2	1			29
Разом за розділом 3	144	48	44			52	122	10	6			106
Усього годин	210	68	56			86	210	20	12			178

4. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		ДФН	ЗФН
Розділ 1. Основні риси розвитку геосфери, планетарна диференціація її ландшафтів			
1.	Географічні пояси	2	1
Всього за розділом 1		2	1
Розділ 2. Океани			
2.	Загальна характеристика фізико-географічних умов Світового океану	2	1
3.	Тихий океан	2	1
4.	Індійський океан	2	1
5.	Атлантичний океан	2	1
6.	Північний Льодовитий океан	1	0,5
7.	Південний океан	1	0,5
Всього за розділом 2		10	5
Розділ 3. Материки			
8.	Африка	8	1
9.	Австралія та Океанія	8	1
10.	Антарктида	4	1
11.	Південна Америка	8	1
12.	Північна і Центральна Америка	8	1
13.	Євразія	8	1
Всього за розділом 3		44	6
Разом		56	12

5. Завдання для самостійної роботи студентів

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		ДФН	ЗФН
Розділ 1.			
1	За списком джерел дослідити загальні проблеми ландшафтної диференціації	4	2
2	Скласти таблицю «Глобальні закономірності географічної оболонки»	4	3
3	Порівняти сектори в географічних поясах та пояснити причини їх відмінності	4	3
Розділ 2.			

4	Дати загальну характеристику фізико-географічних умов Світового океану.	4	12
5	Дослідити геологічну будову і рельєф дна Світового океану, нанести на контурну карту основні структурні елементи.	4	13
6	Дослідити розподіл життя у Світовому океані	4	13
7	Схематично зобразити поверхневу циркуляцію вод Світового океану.	4	13
8	Описати проблему виокремлення Південного океану	6	13
Розділ 3.			
9	Скласти фізико-географічний опис географічних пояси і зони Африки.	8	17
10	Скласти фізико-географічний опис географічних пояси і зони Австралії.	8	18
11	Скласти фізико-географічний опис географічних пояси і зони Антарктиди.	4	8
12	Скласти фізико-географічний опис географічних пояси і зони Південної Америки.	8	17
13	Скласти фізико-географічний опис географічних пояси і зони Північної та Центральної Америки.	10	17
14	Скласти фізико-географічний опис географічних пояси і зони Євразії.	14	29
	Всього	86	178

6. Індивідуальні завдання

Індивідуальні завдання навчальним планом не передбачені

7. Методи навчання

Пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемного викладу, частково-пошуковий, дослідницький, дискусійний.

Лекції на час воєнного стану в Україні проводяться дистанційно у форматі відеоконференції платформи ZOOM. Студентам надаються запитання для самоперевірки та самоконтролю. Практичні заняття проходять в дистанційній формі. Всі матеріали і навчально-методичний комплекс представлені у середовищі Office 365 на сайті кафедри фізичної географії та картографії <https://physgeo.karazin.ua/education/course/physgeo/> і LMS Moodle <https://moodle.karazin.ua/course/view.php?id=8264> Консультації індивідуальні та групові відбуваються дистанційно синхронно та асинхронно (з використанням месенджерів, платформи ZOOM, Moodle, електронної пошти тощо. Практичні роботи виправлені, охайно оформлені розміщуються LMS Moodle.

8. Методи контролю

Передбачені методи контролю: теоретичний захист практичних робіт, поточні проміжні (у тому числі і тестові (закриті) контролю теоретичного матеріалу (як за окремими темами, так і кожної лекції), участь в дискусіях під час лекційних та практичних занять, перевірка ведення конспекту окремих тем, самоконтроль, перевірка знань здійснюється в середовищі LMS на платформі Moodle з ідентифікацією здобувача у режимі відеоконференції. Реєстрація (допуск до складання) учасників освітнього процесу, а також обмін підсумковими завданнями та відповідями на них здійснюється винятково з корпоративної електронної пошти Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна із забезпеченням академічної доброчесності.

9. Схема нарахування балів

у III семестрі

Практичні роботи, поточний контроль, самостійна робота							Підсумкова залікова контрольна	Сума (залік)	
Розділ 1	Розділ 2								
ПР1	ПР2	ПР3	ПР4	ПР5	ПР6	ПР7	Поточна контрольна		
10	5	5	5	5	5	5	20	40	100

у IV семестрі

Практичні роботи, поточний контроль, самостійна робота						Підсумкова екзаменаційна контрольна	Сума (екзамен)	
Розділ 3								
ПР8	ПР9	ПР10	ПР11	ПР12	ПР13	Поточна контрольна		
5	5	5	5	5	15	20	40	100

Критерії оцінювання практичних робіт

Назва роботи	Оцінювання					
	Усього балів	Оцінка (в балах)	Відвідування занять	Повнота та правильність змісту	Аналіз	Захист
Розділ 1. Основні риси розвитку геосфери, планетарна диференціація її ландшафтів						
Географічні пояси	10	1	без помилок 3	без помилок 3	3	
		1	незначні помилки 2,5	незначні помилки 2,5	2	
		1	значні помилки 2	значні помилки 2	1	
Усього за розділом 1	10					
Розділ 2. Океани						
Загальна характеристика фізико-географічних умов Світового океану	5	0,25	без помилок 2	без помилок 2	0,75	
		0,25	незначні помилки 1,5	незначні помилки 1,5	0,75	
		0,25	значні помилки 1	значні помилки 1	0,75	
Тихий океан	5	0,25	без помилок 2	без помилок 2	0,75	
		0,25	незначні помилки 1,5	незначні помилки 1,5	0,75	
		0,25	значні помилки 1	значні помилки 1	0,75	
Індійський океан	5	0,25	без	без	0,75	

			помилко 2	помилко 2	
		0,25	незначні помилки 1,5	незначні помилки 1,5	0,75
		0,25	значні помилки 1	значні помилки 1	0,75
Атлантичний океан	5	0,25	без помилок 2	без помилок 2	0,75
		0,25	незначні помилки 1,5	незначні помилки 1,5	0,75
		0,25	значні помилки 1	значні помилки 1	0,75
Північний Льодовитий океан	5	0,25	без помилок 2	без помилок 2	0,75
		0,25	незначні помилки 1,5	незначні помилки 1,5	0,75
		0,25	значні помилки 1	значні помилки 1	0,75
Південний океан	5	0,25	без помилок 2	без помилок 2	0,75
		0,25	незначні помилки 1,5	незначні помилки 1,5	0,75
		0,25	значні помилки 1	значні помилки 1	0,75
Усього за розділом 2.	30				
Розділ 3. Материка					
Африка	5	0,25	без помилок 2	без помилок 2	0,75
		0,25	незначні помилки 1,5	незначні помилки 1,5	0,75
		0,25	значні помилки 1	значні помилки 1	0,75
Австралія та Океанія	5	0,25	без помилок 2	без помилок 2	0,75
		0,25	незначні помилки 1,5	незначні помилки 1,5	0,75
		0,25	значні помилки 1	значні помилки 1	0,75
Антарктида	5	0,25	без помилок 2	без помилок 2	0,75
		0,25	незначні помилки 1,5	незначні помилки 1,5	0,75
		0,25	значні помилки 1	значні помилки 1	0,75
Південна Америка	5	0,25	без	без	0,75

			помилко 2	помилко 2	
		0,25	незначні помилки 1,5	незначні помилки 1,5	0,75
		0,25	значні помилки 1	значні помилки 1	0,75
Північна і Центральна Америка	5	0,25	без помилко 2	без помилко 2	0,75
		0,25	незначні помилки 1,5	незначні помилки 1,5	0,75
		0,25	значні помилки 1	значні помилки 1	0,75
Євразія	15	0,25	без помилко 7	без помилко 7	0,75
		0,25	незначні помилки 5	незначні помилки 5	0,75
		0,25	значні помилки 3	значні помилки 3	0,75
Усього за розділом 3		40			

Поточні контрольні роботи у III та IV семестрах (20 балів кожна)

Поточна контрольна робота виконується на платформі Moodle, містить 20 запитань і оцінюється у 20 балів (20 запитань по 1 балу).

Підсумкові семестрові контролю

(залік у III семестрі та екзамен у IV семестрі) – (40 балів кожен)

Критерієм допуску до підсумкових залікової чи екзаменаційної роботи є здача студентом усіх практичних робіт, передбачених навчальним планом у даному семестрі мінімум на 20 балів і написання поточної контрольної роботи мінімум на 10 балів.

Залікова та екзаменаційна роботи з дисципліни «Фізична географія материків і океанів» виконуються на платформі Moodle, містять по 60 запитань і оцінюються у 40 балів кожна (20 запитань по 1 балу та 40 запитань по 0,5 бала).

Неформальна освіта.

Визнання результатів навчання, отриманих у межах *неформальної освіти* (участь у літніх школах, онлайн-курсах, тренінгах, стажуваннях тощо), здійснюється за заявою здобувача до початку другого семестру (п. 2.1 Положення). Підставою для такого визнання є наявність підтвердних документів, у яких зазначено результати навчання, тотожні передбаченим робочою програмою дисципліни «Картографія» (обсяг не менше 4 кредитів). Процедура відбувається відповідно до чинного Порядку визнання результатів навчання, здобутих у неформальній освіті, що діє в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна. Рішення оформлюється протоколом предметної комісії.

Під час опанування дисципліни здобувач може отримати до 10 додаткових балів до суми поточного оцінювання за підготовку наукових публікацій або представлення доповіді на регіональних, всеукраїнських чи міжнародних конференціях за тематичними напрямками, які співвідносяться зі змістовими модулями курсу. Необхідною умовою є подання сертифіката (чи іншого підтвердного документа) із зазначенням отриманих компетентностей, еквівалентних компетентностям, визначеним у робочій програмі. Подання документів здійснюється через розділ «Неформальна освіта» на сторінці навчального курсу в системі Moodle.

Якщо зміст представлених результатів збігається з окремими видами навчальної діяльності, передбаченими робочою програмою, здобувачеві нараховуються бали за відповідні

види робіт згідно з критеріями оцінювання, а виконання певних елементів поточного контролю може бути зараховане без додаткового опрацювання.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка	
	3-й семестр	4-й семестр
	для дворівневої шкали оцінювання	для чотирирівневої шкали оцінювання
90 – 100	зараховано	відмінно
70-89		добре
50-69		задовільно
0-49	не зараховано	незадовільно

10. Рекомендована література

Основна література:

1. Лаврик О. Д. Географія материків і океанів: навч. посіб. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Житомир : Вид-во Житомирського держ. ун-ту ім. Івана Франка, 2021.
2. Вихованець Г. В., Гижко О. А., Орган Л. В. Фізична географія материків і океанів : навч. посіб. – Одеса : Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019.
3. Панасенко Б. Д. Фізична географія материків і океанів: навч. посіб. – Київ : Либідь, 2016
4. Шищенко П. Г. (ред.). Фізична географія материків і океанів: підручник. – Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018.

Допоміжна література

1. Панасенко Б. Д. Фізична географія материків: навч. посіб.: в 2 ч. Ч. 2 / Б. Д. Панасенко – Вінниця: ЕкоБізнесЦентр, 1999. – 200 с.
2. Ковалишин Д. І. Практикум з фізичної географії материків і океанів (для студентів географічних спеціальностей вузів) / Д. І. Ковалишин. – Тернопіль: Підручники і посібники, 1999. – 88 с.
3. Кукурудза С. І. Біогеографія: підручник / С. І. Кукурудза. – Львів: Видав. Центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – С. 233-347.
4. Половина І. П. Фізична географія Європи: Навч. Посібник / Половина І. П. – К.: АртЕК, 1998.
5. Карпенко Н. І. Рельєф морських берегів / Карпенко Н. І. – Львів: Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009.
6. Географія материків та океанів. 7 клас: Тести для тематичного оцінювання / А. М. Байназаров, О. О. Байназарова, В. О. Градова, О. Є. Шматько. – Харків: Веста: Вид-во “Ранок”, 2007. – 48 с. + Додаток (8 с.)
7. Жемеров О. О., Байназаров А.М. Новий атлас географії материків і океанів для 7 класу. Проблеми безперервної географічної освіти і картографії: Збірник наукових праць. – К.: Інститут передових технологій, 2008. - Випуск 8. – С. 99-102.

1. Географія материків і океанів. 7 клас: Атлас/Автори-упорядники А. М. Байназаров, О. О. Жемеров. – Харків: Ранок, 2015. – 26 с. Довідковий атлас світу. – Київ: Картографія, 2010. – 328 с.
2. Атлас вчителя. – К.: Картографія, 2010.
3. Географія материків і океанів. Атлас: 7 кл. / ДНВП "Картографія", Укргеодезкартографія; голов. ред. Н. О. Крижова, ред.: І. О. Європіна, О. Ю. Король, упоряд.: О. Я. Скуратович, Н. І. Чанцева. - К. : ДНВП "Картографія", 2011. - 48 с.
4. Географія материків і океанів. Атлас: 7 кл. /Барладін О. В. та ін. К.: ПрАТ ІПТ 2011, 48 с.
5. Довідковий атлас світу. – К.: Картографія, 2010.
6. Національний атлас України. – К.: Картографія, 2009.

11. Посилання на інформаційні ресурси

1. Фонди Центральної наукової бібліотеки ХНУ ім. В. Н. Каразіна.
2. Фонд бібліотеки кафедри фізичної географії та картографії.